

Kitap İncelemesi

RAİF KARADAĞ PETROL FIRTINASI

İstanbul: Divan Yayınları, 382 Sayfa (5. Baskı), 1991.

1. Yazar ve Eserleri Hakkında

Raif Karadağ, 23 Nisan 1920 tarihinde Yunanistan'ın Yanya şehrinde doğdu. Babası Yanya eşrafından bankacı Süleyman Bey, annesi Selime Hanımdır. Süleyman Bey, Lozan Antlaşması hükümleri gereğince Yunanistan ile yapılan mübadele sonrasında İstanbul/Pendik'e yerleştiğinde Raif Karadağ henüz 4 yaşındadır. Tahsiline ilişkin olarak Pendik İlkokulu ve Kadıköy Ortaokulu'nu bitirdiği bilgilerine ulaşılabilmektedir. Okumaya yoğun ilgisi olduğu bilgisinin yanı sıra Rumca, Osmanlı Türkçesi ve İngilizceyi de bilmesi Raif Karadağ'ın kendisini yetiştirmiş olduğunun delilidir. Bilhassa Osmanlı Türkçesi ve İngilizce bilgisi sayesinde ilgili arşivlerde yapmış olduğu çalışmalar sayesinde ulaştığı bilgiler eserlerini kıymetli hale getirmiştir.

Araştırmacı bir yapıya sahip olan Karadağ, meslek olarak gazetecidir. Gazetecilik mesleğine 1952 yılında Yeni Büyük Doğu Gazetesinde başlamıştır. Sonrasında Son Havadis, Tercüman ve Bizim Anadolu gazetelerinde çalışmıştır. Meslek hayatı boyunca özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Sanayi Devrimi sonrası gelişen enerji ihtiyacının odak noktası olan petrolün bulunduğu bölgelerdeki hâkimiyet mücadelelerini konu edinen araştırmaları kitaplaştırılmıştır. Petrol Fırtınası isimli eserinin yanı sıra Binbir Gece Masalları, Şark Meselesi, Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar, Musul Raporu, Uyvar Önünde Türk Gibi, 10 Temmuz İnkılabı ve Netayıcı, Türk Hariciyesinin Çetin Sınavı Kıbrıs, İsrail Ortadoğu ve Amerika, Deryaları Dize Getirenler, Sengotar'da Osmanlı Ordusu isimli eserleri mevcuttur.

Raif Karadağ'ın araştırdığı konuların özelliği kadar vefatının üzerindeki gizem de dikkat çekicidir. Yazar, Musul ve Türkiye'deki petrol potansiyeli konularında araştırma yapmak üzere dönemin yetkililerince görevlendirilmiştir. Uzun süren uğraşlar sonucunda elde ettiği bilgileri dönemin Başbakanı ve Cumhurbaşkanı'na sunmak üzere davet edildiği Ankara'da, Başbakanla yapacağı görüşme öncesinde, 22 Aralık 1973 tarihinde kaldığı otelin odasında ölü bulunmuştur.

Eser, sistematik itibariyle bilimsel bir disiplin içerisinde yazılmamıştır. Konular bölüm bazında ele alınmamış, kronolojik bir seyir izlenmiştir. Buna bağlı olarak eserde bir giriş bölümü olmadığı gibi bir sonuç bölümü de yoktur. Her ne kadar eserde ortaya konan tespitlerin zaman içerisinde yerinde tespitler oldukları gelişmelerle ispat edilmiş olsa bile yazar, tespitlerini ortaya koyarken faydalandığı kaynakları belirtmemiştir.

2. Petrol Fırtınası

Petrol üzerindeki mücadelenin sebebi hiç şüphe yok ki, onun enerji kaynağı olmasıdır. Sanayi Devrimi sonrasındaki endüstriyel gelişmelerin sürdürülebilirliği, enerji hammaddesi olarak petrolü zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk, petrolü ve pek tabii olarak petrol rezervinin çok yüksek düzeyde olduğu tespit edilen bölgeleri vazgeçilmez hale getirmiştir. 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca bu bölgelerdeki hâkimiyet mücadeleleri had safhaya varmış ve taraflar, petrolü elde edebilmek için akıllara durgunluk veren çapraşık, karanlık ve gayr-i insanî yollara müracaat etmekten geri durmamışlardır. Bu mücadele sürecinde rezerv bölgelerinde yaşayan insanların taraflar nezdinde zerrece kıymeti olmamıştır. Bunu teyit sadedinde 1936 yılında W. Churchill, Avam Kamarası'nda petrol ve İngiltere'nin menfaatlerinin müzakeresi esnasında “Bir damla petrol, bir damla kandan daha kıymetlidir” sözünü sarf edecektir. Yine bu mücadelenin taraflarından bir diğeri olan Fransa'nın Başbakanı G. Clemenceau I. Dünya Savaşı sürerken, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı W. Wilson'a gönderdiği telgrafta “Eğer müttefikler harbi kazanmak istiyorlarsa; Fransa'nın kana olduğu kadar petrole de muhtaç olduğunu bilmelidirler” ifadesini kullanacaktır.

2.1. Royal Dutch-Shell ve Standard Oil Şirketleri

Petrol bölgeleri üzerinde hâkimiyet mücadelesi veren taraflar İngiltere ve Fransa'dan ibaret değildir. Bunların yanı sıra ABD, Almanya, Rusya gibi ülkeler de bu mücadelenin tarafıdırlar. Yazar bu ülkelerin petrol ve petrol bölgeleri üzerindeki hâkimiyet mücadelelerini ayrıntılı olarak ele alırken, bir adım daha ileri giderek mücadelenin esas aktörlerinin Royal Dutch-Shell ve Standard Oil gibi dev tröstler olduklarını tespit etmiştir.

Royal Dutch, A. Kessler'in kurduğu ve kendisinden sonra yöneticiliğini Henri Deterding'in üstlendiği bir şirkettir. H. Deterding yönetiminde dünya petrol pazarının önemli bir aktörü haline gelen Royal Dutch gücünü, kendisi gibi bir Yahudi olan Samuel Markus'un kurmuş olduğu nakliye şirketi Shell Transport and Trading Company ile yaptığı birleşmeyle daha da artırmıştır.

Bu birleşmeyle yeni şirket, Royal Dutch-Shell adını almış ve Samuel Markus'un nakliye gemileri petrolün transferinde kullanılmaya başlanmıştır.

Dünya petrol pazarının diğer önemli aktörü ABD menşeli Standard Oil Company'dir. 1870 yılında John Davison Rockefeller'in kurucu başkanlığında kardeşi William Rockefeller, arkadaşlarından Henry Flagler, Samuel Andrews ve Stephen V. Harkness tarafından oluşturulmuştur. Standard Oil, sahip olduğu ekonomik güç sebebiyle ABD iç ve dış siyasetinde çok ciddi nüfuz sahibidir. Bir diğer önemli sebep de Standard Oil'in sahibi olan Rockefeller'in ABD'de bankacılığın babası kabul edilen banker J. S. Morgan (Özellikle oğlu J. P. Morgan ile) ve de ABD çelik kralı Andrew Carnegie ile olan yakın dostluk ve işbirlikleridir.

2.2. İran Petrolü Üzerindeki Mücadeleler

Yazar, Royal Dutch-Shell ile Standard Oil'in İran petroleri üzerindeki mücadelelerini etraflı bir şekilde ele alır. Esasında bu mücadele dönemin dört büyük devleti tarafından yürütülmektedir. Bunlar sırasıyla İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'dır. Bu mücadele öncelikle bölgenin petrol rezervinin tespit edilmesi sonrasında da bu petrolün kendi çıkarları doğrultusunda kullanılması yönünde somutlaşmıştır. Bu konuda, görünürde İngiltere lehine arkeolojik faaliyetlerde bulunan, gerçekte ise petrol tespiti çalışmaları yapan Kanadalı mühendis William Knot D'arcy'nin çalışmaları ile Rusya'nın gizli servisi ÇEKA/OHRANA'nın faaliyetleri dikkat çekmektedir.

İran'da yürütülen petrol arama çalışmalarının neticesinde Kuzistan bölgesinde petrol bulunmuştur. Bu esnada Şah Muzafferuddin'in emrinde teknik görevli olarak çalışan D'arcy, Şah ile yakın dostluğuna binaen 60 yıllığına İran topraklarında petrol arama ve bulduğu petrolün kendisine ait olma imtiyazını alacaktır. Bu imtiyaz belgesi D'arcy'den, rahip kılığına girmiş Yahudi asıllı bir İngiliz ajanı olan Sidney Reyi tarafından çalınmıştır. İngiliz Entelijans Sevisi, bu belgeye dayanarak İran'da çıkardığı petrolü önce Consencius (1905) sonra da Anglo-Persian Oil Company (1909) isimli şirketlerle uluslararası piyasalara satmıştır.

İran petroleri üzerinde I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında devam eden mücadele II. Dünya Savaşı sonrasında da sürecektir. Rusya'nın bu çabalarının arkasında İngilizlerin İran petroleri üzerindeki imtiyaz haklarını feshettirip yerine kendisinin ikame edilmesi vardır. Bu çerçevede bir taraftan görünürde uzman gerçekte ajan olan elemanlarıyla İran yönetimine nüfuz etmeye, diğer taraftan da TUDEH Partisi ve Fedaiyan-ı İslam Teşkilatı aracılığıyla İran'ın toplumsal muhalefetini yönlendirmeye çalışmıştır.

Rusya'nın bu çabalarına ABD ve Standard Oil'in destek vermesiyle İran yönetimi ile İngilizler (Anglo Persian Company) arasında, önceden verilmiş imtiyazların gözden geçirilmesi ve zamanın şartlarına göre yeniden düzenlenmesi hususunda müzakereler başlatılacaktır. Dönemin İran Başvekili olan General Razmara Anglo Persian şirketinden, o güne kadar hiç talep edilmemiş bir oran olan üretilen petrolün %50'sinin İran'a verilmesini talep etmiş, Anglo Persian da bu isteğe olumlu yaklaşmıştır. Ne var ki, İran'da ajanları aracılığıyla toplumsal muhalefeti yönlendiren Rusya, TUDEH Partisi ve Fedaiyan-ı İslam Teşkilatı aracılığıyla bu anlaşmayı baltalayacak; Anglo Persian'ın - hiç beklemedikleri şekilde- üretilen petrolün %50'sinin İran'a bırakılmasına rıza göstermesini değersizleştirmek için petrolün devletleştirilmesi gerektiği propagandasını örgütleyecektir. Protestolar kısa sürede tüm İran'ı saracak ve 7 Mart 1951 tarihinde de Başvekil General Razmara, Fedaiyan-ı İslam Teşkilatı üyesi olan 25 yaşındaki Abdullah Rasteşar tarafından öldürülecektir. Razmara'dan sonra Başvezir olan Hüseyin Âlâ'nın aldığı tedbirler de protestoları sonlandıramayacak ve hatta protestolar İngilizlerin petrol üretimi yaptıkları Abadan bölgesine taşacak ve buradaki gösterilerde ölümler yaşanacaktır.

İran'da karışıklıkların devam etmesi Başvezir Hüseyin Âlâ'yı istifa ettirince Rusya'nın - özellikle de Tahran Büyükelçisi İvan Sadchikov'un - ve de Rusya'nın vesayeti altındaki siyasi muhalefetin talepleri doğrultusunda Başvezirliğe Muhammed Musaddık getirilecektir. Musaddık da ilk icraatlarından birisi olarak İran petrolünün devletleştirilmesine dair kararnameyi imzalayacaktır. Standard Oil ve Rusya'nın desteği ile alınan bu karara İngiltere ve ABD'nin diplomatik tepkileri gecikmeyecektir. İngiltere, İran'ın tek taraflı olarak aldığı bu kararı Lahey Adalet Divanı'na taşıyacak; ABD ise arabuluculuk faaliyetlerinde - Başkan Harry S. Truman'ın özel temsilcisi Avarrel Harriman - bulunacaktır. Musaddık, Lahey Adalet Divanını tanımadığını ilan ederken, ABD temsilcisi ile yapılan görüşmeler de sonuçsuz kalacaktır. Bu şartlar altında İngiltere, İran'ı caydıracağı düşüncesiyle Abadan limanındaki tankerlerini bölgeden çekecek ve bölgeye Mauritius adlı kruvazörünü gönderecektir.

Musaddık'ın ısrarlı tutumu karşısında W. Churchill başkanlığındaki İngiltere yönetimi farklı yöntemler kullanmayı deneyecektir. Bunun ilk adımı Musaddık kabinesindeki birliğin bozulması olacaktır. Musaddık'ın Hariciye Veziri Hüseyin Navvab istifa edecektir. Arkasından Şah ile Musaddık arasındaki ihtilaf derinleştirilecek, General Zahidî ve General Hicazî eliyle 13 Ekim 1952'de, Rusya'nın karşı atağıyla sonuçsuz kalacak bir hükümet darbesi gerçekleştirilecektir. İkinci olarak İngiltere, Rusya'nın İran kamuoyunda

İngiltere'yi itibarsızlaştırmasına aynı şekilde mukabele edecek ve İran'daki Komünizm taraftarı matbuat hariç diğer basın organlarının tamamının manşet ve haberlerinde, Rusya'nın İran'ı nasıl istila etmeyi planladığının bilgilerini yayımlamak suretiyle Rusya'yı, İran kamuoyunda itibarsızlaştırılacaktır. Bu gelişmeler Şah Rıza Pehlevi ile Musaddık arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirecektir. Bunlara ilaveten Musaddık'ın biri General Razmara'nın katili Abdullah Rasteşar'ın serbest bırakılmasına diğeri İran'ın büyük devlet adamlarından ve eski Başvezirlerinden Gavamussaltana'nın mallarının müsaderesine ilişkin kararnameleleri kendisine imzalanmak üzere göndermesi ilişkileri kopma noktasına getirecektir.

İran'ın ısrarlı tutumunun arkasında Rusya'nın olduğunu bilen İngiltere ve ABD, caydırıcılık oluşturmak için donanmalarına ait gemileri birbiri ardına Türkiye limanlarına gönderirler. İngiliz ve ABD gizli servisleri de bütün gücünü İran'a teksif etmiş Rusya'nın bu gücünü dağıtmak için daha önce Rusya'nın hâkimiyet kurduğu Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya gibi ülkelerde Komünizm karşıtı kalkışmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. İran'a karşı müttefikmiş gibi gözükken ABD ve İngiltere arasında da rekabet devam etmiştir. Özellikle Standard Oil, İran'da Royal Dutch-Shell'i tasfiye edip yerine kendisi geçmek istiyordu. Bu amaç doğrultusunda ABD ve İngiltere arasında önce diplomatlar düzeyinde (Paris Konferansı) sonra en üst siyasi temsilciler (Eisenhower-Churchill arasında Washington Görüşmeleri) düzeyinde - ki bu görüşmelerde ABD, İngiltere'ye İran'daki petrol imtiyazı karşılığında 3 milyar dolar vermeyi önerecektir- görüşmeler yapılmışsa da sonuç alınamamıştır.

Stalin sonrası Rusya yönetimi, İran'la üzerindeki düşüncelerini tahakkuk ettirmek için Lavrantiev isimli çok tecrübeli bir diplomatını Tahran'a büyükelçi olarak atamıştır. Lavrantiev, kendisinden beklenenleri gerçekleştirmek için Musaddık'la müzakereler yapacak, geçmişte de mutabık kalındığı üzere İran'a bir saldırı vaki olduğunda, Rusya'nın İran'a fiilen müdahale edebilme yetkisini teyit ettirecektir. Bu esnada Musaddık'a karşı ikinci bir hükümet darbesine teşebbüs edilecek (16 Ağustos 1953), fakat yine başarılamayacaktır. Yoğun emniyet tedbirleri aldırان Musaddık, darbe teşebbüsünün Şah'ın adamları tarafından yapıldığını tespit ettiğinde Şah'la görüşmek isteyecekse de, bu görüşme Şah'ın aynı gün bir uçakla İran'dan ayrılması sebebiyle gerçekleşemeyecektir. Şah giderken Musaddık'ın azledildiğini ve yerine Başvezir olarak, önceki darbenin taraflarından birisi olan ve Ayan üyesi olduğu için tutuklanmayan General Zahidî'nin atandığını içeren bir ferman bırakacaktır. General Zahidî'ye, o güne kadar Musaddık'ı destekleyen Ayetullah Kâşani de destek verince Musaddık'ın yönetim gücü

ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine Rusya, Lavrentiev'in sevk ve idaresindeki TUDEH Partisi vasıtasıyla gerçekleştirilecek bir darbeyle İran Halk Cumhuriyeti'ni kurmayı planlamışsa da, İngiliz Entelijans Servisi'nin karşı atağı sayesinde General Zahidî, ordu birliklerini ve polisleri TUDEH'in liderlerinden önce harekete geçirerek ve hepsini tutuklatacaktır. Aynı şekilde Musaddık da tutuklanacak, evi halk tarafından yağma edilecektir.

Yeni İran yönetimi yurt dışında olan Şah Rıza Pehlevi'yi ülkeye davet etmiş ve merasimle karşılamıştır (22 Ağustos 1953). Akabinde de hükümet ile petrol şirketleri arasında görüşmeler yapılmış ve hızlı bir şekilde sonuçlandırılmıştır. Varılan karara göre İran petrolerini İngiltere, Amerika, Fransa ve Hollanda temsilcilerinden oluşan bir konsorsiyum idare edecektir. Ağırlıklı olarak İngiltere yani İngiliz Entelijans Servisi İran petrolerine hâkim olacak, ABD (Standard Oil) ise İran petrolerinden %40 oranında pay alacaktır.

2.3. Osmanlı İmparatorluğu Topraklarında Petrol Mücadeleleri

Yazarın etraflı bir şekilde ele aldığı diğer bir mücadele alanı Osmanlı İmparatorluğu topraklarıdır. Başta İngiltere olmak üzere Almanya, Fransa ve Rusya petrol bölgelerini ellerine geçirmek için resmi ve gayr-ı resmi yöntemleri de kullanmak suretiyle bu mücadelelerin tarafları olmuşlardır. Dönemin Osmanlı İmparatorluğu yönetimleri de güçleri nispetinde bu tavirlara mukavemet etmeye çalışmışlardır. Sultan II. Abdülhamit, yönetim dönemine denk gelen petrol mücadelelerine karşı denge siyaseti takip etmiştir. Zira petrol üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen bu devletler aynı zamanda birbirleriyle de rekabet içerisindeydiler. Öyle ki bu devletler, petrol bölgelerine hâkim olduğunda Avrupa ve dünyada büyük bir güç haline gelineceğinin bilincindedirler.

Sultan II. Abdülhamit, İngiltere (Adana- Mersin Demiryolu İnşaatı) ve Almanya'nın (Bağdat Demiryolu İnşaatı) ilgilerinin esas sebebinin bu bölgelerdeki petrol olduğunun farkındadır. Bundan dolayı 1890 yılında çıkaracağı bir irade-i seniye ile Musul petrol sahasını "Memâlik-i Şahane (Padişahın Mülkü)" ilan edecektir. Ayrıca II. Abdülhamit İngiltere ve Almanya arasındaki rekabeti iyi değerlendirmiş, İngiltere'nin baskısına karşı Almanya'yı, Almanların taleplerine karşı da İngiltere'yi kullanmak suretiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Bu strateji karşısında diplomatik kanalları kapanan güçler Bosna-Hersek'ten Arabistan çöllerine kadar olan bölgelerde Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıf düşürmek için (Pan-İslamizm hareketinin etkisini kırmak suretiyle) her yolu denemişlerdir.

II. Abdülhamit sonrası süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticileri (İttihat ve Terakki Partisi yöneticileri), dönemin büyük devletlerinin her birinin diplomatik askeri, ekonomik ve istihbarat yöntemleriyle (Lawrence, Sir Food, Gertrud Bell ve diğerleri) gerçekleştirmiş oldukları saldırılara boyun eğmek zorunda kalacaklardır. Bu çerçevede henüz I. Dünya Savaşı'na dâhil olunmadığı bir dönemde yürütülen petrol görüşmelerindeki (Cavid Bey, Kalust Gülbenkyan) yanlış tasarruflar yüzünden Osmanlı'nın Musul bölgesi üzerindeki hâkimiyeti fiilen sınırlanacaktır. Musul petrolü önce The Turkish Petroleum Company'in sonra bunun yerine kurulan The Irak Petroleum Company'in (Ortakları İngiltere - Hollanda - Fransa ve Gülbenkyan) imtiyazına terk edilecektir. H. Deterding bu bölgedeki hâkimiyetini hukukileştirmek için kendi petrol gücüne, emrindeki Zaharyas Vasileos Zaharof'un maddi imkânlarını katacak ve yaptığı plana İngiltere Başvekili Lloyd Georg'u da alet ederek Yunanistan'ı Anadolu'nun işgaline tahrik edecektir.

H. Deterding bu teşebbüsten beklediği sonucu alamayınca Lozan Konferans'ı görüşmelerinde İngiliz diplomasisi vasıtasıyla amacına ulaşmaya çalışmıştır. Diplomasi kurdu sayılan Lord Curzon'un tehditkâr tavırları ve Türk delegasyonunun tecrübesizliği bölgenin Türk toprakları olarak tescillenmesine mani olacak ve çözüm Cemiyet-i Akvam'a havale edilecektir. Musul bölgesinin İttihat ve Terakki Partisi'nin tasarrufuyla Memalik-i Şahane olmaktan çıkarılıp hanedanın mülkiyetine aktarılmış olmasının yanı sıra yeni dönemde saltanatın kaldırılması hanedan mensuplarının vatandaşlıktan çıkarılarak yurt dışına gönderilmeleri, Türk tarafının hak iddia edebilmesini imkânsız hale gelmiştir. Buna rağmen Türk devletinin Musul üzerindeki haklarını korumak için 1927 yılında çıkan Nastûri İsyanı bir fırsat olmuştur. Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez) komutasındaki 7. Kolordu, isyanı bastırması ve Musul'a girmiştir. Bunun üzerine Ankara'ya sert bir nota veren İngiltere, Türk kuvvetlerinin Musul'u derhal terk etmesini talep edecektir. Cafer Tayyar Paşa, bunun bir blöf olduğunu, İngiltere'nin fiilen müdahale edecek bir gücünün olmadığına ısrar ederek, Musul'un terkine razı gelmemiştir. Ne var ki, uzun süren savaştan yılmış bulunan ve henüz yeni bir barış antlaşması imzalamış yeni devletin yönetimi riski göze alamamış ve Cafer Tayyar Paşa görevinden alınarak Musul tahliye edilmiştir.

Musul bölgesinin yanı sıra Hicaz, Yemen bölgelerinde de petrol mücadelesi sürmüştür. Hem Royal Dutch-Shell hem de Standard Oil kıyasıya bir mücadele içerisindeydiler. I. Dünya Savaşı esnasında ajanları vasıtasıyla bölge kabilelerini Osmanlı idaresine karşı (Vahhabi İsyanları) tahrik etmek suretiyle emellerine ulaşmaya çalışmışlardır. Kabile yöneticilerinin kendi

aralarında zuhur eden ihtilafları da maddi güçlerini kullanmak suretiyle izale eden her iki şirket Suudi Arabistan petrolleri üzerinde çok ciddi imtiyazlar elde etmişlerdir.

2.4. Bakü Petrolleri Üzerindeki Mücadeleler

Yazarın ayrıntılı olarak ele aldığı bir diğer alan Azerbaycan/Bakü bölgesidir. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru (1917) Almanya, Rusya'nın yaşadığı olaylar sebebiyle savaştan çekilmesini de fırsat bilerek ve de onlarla anlaşarak müttefiki Osmanlı İmparatorluğu'na da haber vermeden Karadeniz'deki Poti limanına asker çıkaracak, oradan geçerek Batum'u ve Bakü'yü işgal edecektir. Gelişmeleri takip eden Osmanlı idaresi müttefikinin kendisini arkadan vurmak anlamına gelen bu teşebbüsüne Yakup Şevki Paşa kumandasındaki orduyla cevap verecek ve Almanları işgal ettikleri şehirlerden çıkaracaktır. 1918 yılında İttifak Devletleri, İtilaf Devletleri karşısında çözülmeye başlayınca İran'da bulunan İngilizler Yarbay Destervill komutasındaki güçlerle Bakü'yü işgal edecektir. Bu işgalin arkasında her zaman olduğu gibi İngiltere güçleri olduğu kadar Royal Dutch-Shell grubunun sahibi H. Deterding'in iradesi vardır.

Çarlık rejiminin yıkılıp yerine Bolşevik idaresinin kurulmasıyla Rus yönetimi, sınırları içerisinde bulunan bütün yabancı güçlerin topraklarını terk etmesini isteyecektir. Zira ihtilal döneminde bu güçlerin Çarlık yönetimine destek olduklarını öğrenmişlerdir. İngiliz birlikleri gönülsüz de olsa Bakü ve Türkistan'dan ayrılacaklar, yalnız o bölgelerdeki petrole bigâne kalmadıklarını Cenova'da, gerçek konusu Bakü petrolleri olan bir uluslararası konferans düzenlenmesini sağlamakla göstereceklerdir. I. Dünya Savaşı öncesi dönemden bu tarafa Bakü petrollerinin %90'nına sahip olan H. Deterding, Azerbaycan'ın istiklalini diğer devletlere kabul ettirmek suretiyle bu imtiyazlarını sürdürmek istiyordu. Bu durumu geç fark eden Standard Oil de ABD Başkanı Harding üzerindeki vesayeti yoluyla Azerbaycan'ın istiklalinin tanınmaması yoluyla Royal Dutch-Shell'e muhalefet ediyor ve Bakü petrollerinden pay almaya çalışıyordu. Standard Oil bununla da yetinmiyor konferanstaki temsilcisi A.S. Bedford vasıtasıyla, Standard Oil'in 1920 yılında Nobel kardeşlerin ellerinde bulundurdukları Bakü petrollerine ait hisseleri devraldıklarını, dolayısıyla ABD'nin, Sovyetler ile veya başka bir hükümet ya da şirket arasında yapılacak sözleşmeyi kabul etmeyeceğini ilan ediyordu (1 Kasım 1922). Buna rağmen Royal Dutch-Shell ile Bolşevikler arasında Bakü petrollerine dair bir anlaşma yapılabileceğinin endişesini de duyuyordu.

Sovyet Rusya bu süreçte ikili bir politika takip etmiştir. Bir temsilcisi (Londra Sefiri Kraşin) Sovyetlerin, büyük devletlere Bakü petrol arazisi üzerinde üçer bin hektarlık petrol arama imtiyazı verileceğini açıklarken, bir başka temsilcisi (Cenova Konferansı Sovyet Temsilcisi Litvinof) – ki Cenova Konferansı'nda bomba etkisi yapacaktır – Bolşeviklerin, Bakü petrol arazilerinin eski sahiplerine verilmesine hiçbir şekilde rıza göstermeyeceğini açıklayacaktır. Sovyet Rusya'yı İngiltere'ye karşı tavır almaya iten esas saik ise ABD, daha doğru bir ifadeyle Standard Oil'dir. Standard Oil ayrıca konferanstaki Fransa, Belçika delegelerinin de İngiltere lehine tavır almalarını, savaş süresince ABD'nin bu ülkelere verdiği borçların geri isteneceği tehdidiyle engellemiş ve ABD, Fransa ve Belçika kendi aralarında işbirliği yapmışlardır. Karşılıklı ataklarla geçen Cenova Konferansı görüşmeleri, tarafların aleyhlerine bir duruma razı göstermemeleri sebebiyle sonuçsuz kalmıştır.

H. Deterding sonuçsuz kalmış gibi gözükse de Cenova Konferansı esnasındaki aleyhlerine olan gelişmeleri sindirememiştir. Standard Oil'in gücünü, ABD Başkanı Harding'in üzerindeki etkisini sıfırlayarak, hatta Harding'in Standard Oil aleyhine kararlar almasını sağlayarak – Her ne kadar ölümüne sebep olsa bile – kırmış, sonrasında da Rothschild'ler üzerinden Fransa ve Belçika'yı Bakü petroleri hakkında bir uluslararası konferansa katılmaya razı etmeyi başarmıştır (15 Haziran 1922/Lahey Konferansı). Ayrıca Sovyet Rusya yönetimiyle, Bakü petroleri üzerindeki haklarını tanımları karşılığında, yeni rejimi Avrupa devletlerine tanıtma hususunda anlaşmıştır.

Lahey Konferansı sürerken, H. Deterding ile Sovyet Rusya Londra sefiri Kraşin arasında Londra'da gizli bir anlaşma yapılacaktır. Bu anlaşmaya göre H. Deterding 3 yıl süreyle Bakü petrolerini satın alacak ve Sovyet Rusya'ya sağlayacağı kredi karşılığında Bakü petroleri üzerinde imtiyaz sahibi olacaktır. Bu anlaşmanın Sovyet Rusya üst yönetimince imzalanması gerekmektedir. İngiltere, Bolşevik yönetimini imzaya zorlamak için Polonya'da Mareşal Pilsudski komutasında, Bolşevik idareye karşı gelişen hareketi de – İngiltere'nin Mareşal Pilsudski üzerindeki vesayetini kullanarak durdurmak suretiyle – koz olarak kullanmıştır. Bu gelişmeler karşısında Standard Oil yine devreye girecek, Fransa ve Belçika üzerindeki etkisini, – Tıpkı Cenova Konferansı'nda olduğu gibi – kullanmak suretiyle Lahey Konferansı'nı da sonuçsuz bıraktıracaktır. Standard Oil'in bu tavrına karşı Deterding de, Kraşin'le imzaladığı gizli anlaşma gereğince, Rusya'nın Bakü'den çıkardığı petrolün – kendisinin Orta Doğu'dan çıkardığı petrol

miktarını sınırlayarak – İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika ve diğer Avrupa ülkelerine satışını gerçekleştirecektir.

1926 yılından sonra Sovyet Rusya, H. Deterding'e ödediği payı ödemeyeceğini ilan etmiştir. Zira Polonya tehlikesi geçmiş ayrıca Standard Oil'in de desteği alınmıştır. Sovyet Rusya'nın bu kararı karşısında H. Deterding bütün dünya ülkelerindeki matbuat gücünü kullanarak yeni Rus rejimini itibarsızlaştırma stratejisi takip etmiştir. H. Deterding, 15 ay sonra kampanyayı sona erdirmiştir. Bunun iki sebebi vardır. İlki Irak petroleri üzerinde elde ettiği imtiyaz sebebiyle Bakü petrolerine olan ihtiyacı azalmıştır. İkincisi, Standard Oil ile Sovyet Rusya yönetimini kendisine karşı yakınlaştırmayı istemiştir.

H. Deterding'in düşündüğü gibi Sovyet Rusya yönetimi ile Standard Oil aralarında anlaşılabilir (22 Nisan 1927). Bu anlaşmaya göre Sovyet Rusya, Standard Oil of New York'a yıllık 100 bin ton petrol verecek ve bu petrolü de kendi vasıtalarıyla nakledecektir. Anlaşma hükümleri uygulanmaya başlayınca H. Deterding ortaya çıktı ve kontrolü altındaki gazeteler vasıtasıyla Standard Oil of New York aleyhine karşı durulamaz bir kampanya başlattı. Bütün gazeteler haberleriyle, Standard Oil of New York'un Sovyetlerden alarak sattığı petrolün Avrupalılardan gasp edilmiş olan Bakü petrol sahalarından elde edilen petrol olduğunu ileri sürerek Rusya'yı hırsız, Standard Oil of New York'u da hırsızlık malı alıp satan bir şirket konumuna düşürüyorlardı. Bakü'de hisseleri ve imtiyazları bulunan Avrupalı iş adamları da kampanyaya katılınca Avrupa ve Amerika pazarlarında Standard Oil ile ABD sermayesi milyonlarca dolar zarara uğramıştır.

2.5. Venezuela, Meksika, Panama Kanalı Etrafındaki Petrol Mücadeleleri

Yazar, dünyanın petrol bulunan diğer bölgelerindeki mücadeleleri de ele almıştır. Bu bölgelerden bir tanesi Venezuela idi. H. Deterding önce Venezuela'nın yakınındaki Hollanda sömürgesi olan Küracao (Curaçao) Adası'nı satın aldı ve orada rafineriler inşa etti. Sonrasında Venezuela petrolerini ele geçirmek için maddi ve silah desteği sağladığı Albay Gomez'e ihtilal yaptırmak suretiyle Venezuela'da kendisine tabi olacak bir yönetim oluşturdu. Deterding'in bu tasarrufuna karşı Standard Oil önce ABD yönetimi üzerindeki vesayetini kullanarak diplomatik tepki gösterdiyse de Albay Gomez oralı olmamıştır. Diplomatik yollar sonuçsuz kalınca tıpkı Royal Dutch Shell'in yaptığı gibi ABD dolarının gücünü kullanmak suretiyle Rafael Urbina adındaki bir şahsı Albay Gomez'e karşı silahlandırdı. Küracao Adası'nı ele geçiren Urbina, Venezuela'daki teşebbüsünde H. Deterding

desteğindeki Albay Gomez karşısında hüsrana uğradı ve canını zor kurtardı. Standard Oil bir kez daha Royal Dutch- Shell grubu karşısında mağlup oldu ve Venezuela petroleri Royal Dutch- Shell grubunun elinde kaldı.

Panama Kanalı'nın stratejik öneminin farkında olan H. Deterding hem bu kanalın kontrolü hem de petrol kaynakları itibariyle Kolombiya'ya, sahibi olduğu Anglo Persian şirketi vasıtasıyla el attı. Deterding, kendisine sadık, petrol hakkında ve ihtilal çıkarma konusunda oldukça deneyimli W. Pearson (Lord Cowdray) vasıtasıyla Kolombiya petroleri üzerinde istediği imtiyazı elde etmiştir. Standard Oil bu esnada bir taraftan İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğüne son verilebilmesi için ABD yönetimini güçlü bir donanmaya sahip olma konusunda ikna etmeye çalışıyor diğer taraftan da diplomatik yollarla İngiltere'nin Kolombiya'daki petrol imtiyazlarından feragat etmesini talep ediyordu. Ancak ne İngiltere ne de Deterding bu tepkilere kulak asmış, Kolombiya petroleri üzerindeki imtiyazlarını sürdürmüştür.

Meksika'da gerçekleştirilen mücadele Venezuela ve Kolombiya'dakinden farklı olmadı. Yine Deterding'in has adamı Pearson, maddi güç kullanmak suretiyle satın aldığı Meksikalı generallere ihtilal yaptıracak ve bu generaller ABD şirketlerinin ellerindeki petrol imtiyazlarını ellerinden alıp Deterding ve Marküs'ün kurdukları Meksican Eagle şirketine vereceklerdir. Standard Oil bu duruma ABD yönetimi üzerindeki etkisi aracılığıyla diplomatik bir muhalefet geliştirecekse de sonuç alamayacaktır. Zira Deterding kontrolü altındaki basın-yayın organları vasıtasıyla Meksika kamuoyunda çok ciddi bir ABD aleyhtarlığı oluşturmayı başaracaktır. Meksika'da farklı olan husus II. Dünya Savaşı'na gidilen süreçte Almanya'nın da Meksika petroleri üzerinde resmi ve gayr-ı resmi yollarla hak sahibi olmaya çalışmasıdır. Bu çabalarında, Deterding'in desteğini görecektir ve hatta Deterding, II. Dünya Savaşı esnasında Alman donanmasının ihtiyacı olan petrolü, Meksika'da çıkardığı petrolün büyük bir kısmını Almanlara satmak suretiyle karşılamıştır.

3. Genel Değerlendirme

Sanayi Devrimi sonrası gelişmelerin petrolü önemli bir hammadde haline getirmesi, petrol ve petrol bölgeleri üzerindeki hâkimiyeti yoğunlaştırmıştır. Bu öylesine bir mücadeledir ki, tarafların çıkarları için yapmadıkları/yapmayacakları hiçbir şey yoktur. Petrol bölgesi yönetimlerinin istikrarsızlaştırılması, milyonlarca insanın haksız yere öl/dürül/mesi, yerli halklara ait kaynakların rızaları dışında ellerinden alınması bu güçlerin hiç umurunda olmamıştır. Bu güçler, dönemlerinin emperyal hedefleri olan devletler (İngiltere, Rusya, Fransa, ABD, Almanya vd.) ile bunların

Recep Temel

bünyesinde yapılanmış uluslararası nitelikteki (Royal Dutch-Shell, Standard Oil vd.) şirketlerdir. Bu şirketler, petrol ve petrol bölgeleri üzerindeki hâkimiyet mücadelesinde yer yer kendi güçlerini kullanmışlar yer yer de ait oldukları ülkelerin siyasi, iktisadî, askerî, istihbarî mekanizmalarını devreye sokmak suretiyle amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır. Yazarın 1950'li yıllara kadar ele aldığı enerji bölgelerindeki mücadeleler ve bu mücadelelerin tarafları esas itibariyle bu yıllardan sonra ve hatta günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir.

Recep TEMEL

Yozgat Bozok Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü